

České banky za války a po válce.

K. Karásek.

Banky uveřejňují bilance a výroční zprávy za pátý a také poslední rok válečný. Nejsme ještě v hospodářsky normálních poměrech, avšak skončena jest už dlouhá perioda, ve které vývoji bank dávalo ráz financování války. Je to vhodná chvíle přehlédnouti vývoj českých obchodních bank za posledních pět let a ujasniti si, s jakým dědictvím přecházejí české banky z války do míru a do periody nových, netušených úkolů.

K charakteristice situace, za které české banky vstupovaly do války, třeba vzpomenouti stručně, co bylo před tím. Obraz, který skýtaly české banky v posledních letech před válkou, nebyl beze stínů. Vzpomínáme dnes, že i na venek pronikly jisté známky slabostí a chyb, pamatujeme na veřejně vedený boj o vklady, nezapomněli jsme na napětí a nedostatek likvidity u některých bank, na kritiku, s níž byla činnost jejich posuzována po letech optimismu a pochvaly. Tuto reakci v nazírání na české banky bylo lze vysvětliti tím, že rozvoj jejich v letech 1903—1910 byl příliš překotný, aby se dal uvést v soulad s ostatním naším hospodářským životem a aby zůstal bez nepříznivých důsledků. Bankovní kapitál zná jiné cesty než kapitál ostatních peněžních ústavů. Do r. 1903 měli jsme bankovního kapitálu málo — snad 150 mil. kor. jakožto výsledek vývoje několika desetiletí. Avšak v následujících osmi letech utvořili jsme nově 450 mil. kor. bankovního kapitálu, číslce dnes snad málo imponující, tehdy však osvětlující jasně všechno to, co následovalo. Důsledky byly zřejmé: příliv bankovních peněz se přeceňoval, pramen považován za nevyčerpatelný, raženo heslo o potřebě vývozu kapitálu a doma suma úvěrů i velkých stupňována do nebývalé výše. Roku 1910 až 1911 tento zdánlivě skvělý vývoj byl ukončen. Boj o vklady, který nejen neustal, ale stupňoval se, byl už jen hájením posic, nikoli získáváním prostředků. V l. 1911 a 1912 stoupily vklady jen o kapitalisovaný úrok, jaký div, že nezměnšily se nároky na cedulovou banku. Rok 1913 byl velmi nepřízniv pro hospodářství a bursu, avšak poněvadž oficiální sazba byla vysoká (následkem politického napětí), mohly banky alespoň získati na úrocích. To však neplatilo pro banky české, které povolovaly nepoměrně vysoké úroky ze vkladů. Úrok $6\frac{1}{2}\%$ nebyl vzácností — co zbývalo pak z úrokového rozpětí? Skutečně také bilance za r. 1913 dovolily platiti jen dřívější dividendy. Boj o vklady skončil teprve dohodou 1. prosince 1913, kdy při oficiální sazbě $5\frac{1}{2}\%$ stanoven úrok pro vklady peněžních ústavů — $5\frac{3}{4}\%$.

Začátek r. 1914 přinesl další uvolnění trhu peněz, sazby vkladové zvolna klesaly a napětí i ve stavu bank se uvolňovalo. Nastávala doba oddechu a uklidnění, mír se vracel do našeho světa peněžního. A byla to také doba střízlivějšího rozhledu po důsledcích předcházejícího překotného rozmachu. U tří bank se projevilý důsledky zřejměji, nejostřeji u Záložního úvěrního ústavu: důsledky přeceňování možností pouhého soustřeďování kapitálu, rychlé expanse, nedostatků a chyb vůdčích osob. Jak by se byl vytvářel vývoj českých bank, kdyby nebyla přišla válka? Zajisté by bylo bývalo třeba několika let pozvolné konsolidace a sbírání sil, než by byly české banky schopny dalšího mocného rozmachu. —

Začátek války jest nám dnes tak vzdálen, že nesnadno jest znovu prožít v mysli ony dny paniky, která zachvátila celý složitý organism úvěrový.

Ostré poklesy na burse, uzavření její 27. července, nával obecnstva vybírajícího vklady, vyhlášení všeobecného příročí 31. července; mrtvý klid ve stycích úvěrových v srpnu a brzy nato první známky vlivu onoho přívalu papírových peněz, který znenáhla pronikal z Vídně do všech končin říše — to byla bouře, která se přehnala přes křehkou stavbu peněžní a úvěrové organizace, aniž ji vážně ohrozila.

Jak se osvědčily v tomto prvním období válečném české banky? Vyskytly se tehdy mnohé výtky jejich postupu a kritika tu a tam pronikla i do veřejnosti. Vytýkáno českým bankám, že nebyly s to vyhověti vkladatelům a že také v nejtěžší době vypovídaly úvěry svým dlužníkům. Bohužel nemáme žádného materiálu ciferního, který by dovolil nahlédnouti hlouběji do tehdejších přesunů a změn ve stavu českých bank. Znalec poměrů však přizná dnes bez váhání, že skutečně projevilý se tehdy důsledky chyb, o nichž prve mluveno. Likvidita některých bank byla skutečně nepatrná a ústavům takovým nezbývalo pak arci, než využívatí příročí pro vklady do krajnosti a někde i úvěry vypovídati. Na druhé straně třeba konstatovati, že z části byly výtky nespravedlivé, protože vinníkem byla Rakousko-uherská banka, která po stránce technické selhala namnoze úplně. Proti tomu leckterý ústav vděčně vzpomíná pomoci Zemské banky kr. čes., která i v těchto těžkých chvílích vykonala svoje poslání.

Ani pro české banky obtíže netrvaly arci dlouho. Záplava bankovek i u nich projevilá svůj vliv a již v září a říjnu nabývaly opět své pružnosti. Že stopy prvních pěti válečných měsíců objevily se zřetelně v bilancích českých bank, je pochopitelno. Vliv zvýšeného oběhu bankovek v posledních měsících roku 1914 ovšem z části opět vyrovnal účinky prvních týdnů války, takže celkové cifry bilanční neukazují ostrých přesunů. Tak úhrn vkladů dvanácti českých akciových bank činil koncem r. 1914 752 mil. kor. proti 739 mil. kor. před rokem, t. j. stoupl o 13 mil. kor., ač již tehdy byla z největší části súčtována první válečná půjčka. Poněvadž víme bezpečně, že v prvních týdnech války byly vybrány

značné částky, musíme spatřovati ve vyrovnání cifer vliv přílivu bankovek, jichž oběh v říši již tehdy stoupl velmi značně. Z aktiv směňky nevykazují ostřejší změny, poklesly za r. 1914 s 265 na 253 mil. kor. Vzhledem k mobilisaci zásoby směnek na začátku války bylo by lze očekávati pokles podstatně větší. Vysvětliti lze nepatrné zmenšení zajisté tím, že jednak převáděny směňky ze skupiny dlužníků do zásoby směnek, jednak že k závěru roku, při prvních splátkách dle ustanovení moratoria braly si banky směňky zpět od Rakousko-uherské banky. Účet dlužníků klesl se 608 mil. na 509 mil. kor. Je nesnadno zjistiti, do jaké míry tu působil vliv zmíněné přeměny dluhů kontokorentních ve směnečné a jaký podíl na poklesu má vypovídání úvěrů. Soudíme, že vliv první příčiny byl rozhodující. Zásoba cenných papírů stoupla ze 121 na 145 mil. kor., zajisté účinek vydání první válečné půjčky.

Ostřeji než v účtě rozvázném projevil se vliv prvních měsíců války v účtě ztráty a zisku. Nejostřeji se jeví pokles v zisku na úrocích, který se úhrnem zmenšil s 25·2 mil. na 18·1 mil. kor. I když vyjmemme pokles úroků u jediného Záložního úvěrního ústavu o 1·5 mil. kor., zbývá pro ostatní banky pokles o 5·6 mil. kor. Znamená to, že pokleslo značně rozpětí mezi aktivními a pasivními úroky v důsledku vysokých sazeb vkladových a re-eskontních. Ostatní různé výnosy poklesly s 10·4 mil. na 9·2 mil. kor., což lze vysvětliti ostrými poklesy kursů na burse a zastavením obchodu s cennými papíry v posledních pěti měsících roku. Při tom vykazují náklady vzestup o 0·75 mil. kor., daně pak stouply o 0·7 mil. kor. Čistý zisk dvanácti bank činil za r. 1914 pouze 7·4 mil. kor. proti 17·1 mil. kor. před rokem. Všechny banky byly nuceny ostře snížit dividendy a sice klesla úhrnná suma vyplacených dividend o 6 mil. kor. V celku nebylo třeba sáhnouti k rezervním fondům, pouze Česká průmyslová banka použila 1 mil. kor. z rezerv k utvoření odpisové rezervy. Záložní úvěrní ústav ovšem bylo třeba podrobiti pronikavé sanaci, poněvadž při střízlivém ocenění aktiv objevily se ztráty ve výši 22·8 mil. kor. Počítáme-li, že asi polovinu z toho lze přičísti na účet války, bylo by lze odhadnouti viditelné ztráty válečné u českých bank asi na 20 milionů korun při jedné miliardě vlastních i cizích peněz — tedy asi na 2 proc. spravovaných prostředků. Nemnoho menší byly ztráty u bank vídeňských a berlínských. Ačkoliv rychle zotavení se bank z prvních nesnází a brzký jich návrat k normálním výnosům vysvětluje se z velké části vlivem dalšího utváření se válečného hospodářství, přece lze ztráty celkem tak nepatrné považovati za významný doklad pro posouzení průměrné bezpečnosti peněz bankám ať formou akcií ať formou vkladů svěřených.

V jakém rámci pracovaly české banky v dalším průběhu války, je známo. Nastal znenáhly výprodej všech zásob hotových výrobků, polotovarů i surovin, saháno namnoze i na hospodářský kapitál (dobytek, kovy atd.) a stát, vedoucí válku, dával za tyto hodnoty při cenách stále stoupajících bankovky a v pololetních přestávkách

válečné půjčky. Proud bankovek vycházel z Vídně, přecházel do bank, odtud šel na zálohy do poštovní spořitelny, a tak ve stálém kruhu stoupal oběh bankovek, rostly vklady, stoupaly ceny a s nimi válečné zisky, což pak nemohlo zůstat bez vlivu i na bursu a kursy všech dobrých hodnot ukládacích.

Všechno to mělo arci vliv na obchodní banky, jevílo se v cifrách jejich bilancí. Tyto účetní uzávěrky jsou obrazem pohnuté doby a je třeba alespoň zběžně je přehlédnouti. Především lze konstatovati, že vlastní prostředky českých bank v prvních letech války se nezměnily. Úhrn akciového kapitálu dvanácti bank činil koncem r. 1914 224 mil. kor., klesl odpisem u Zálož. úvěr. ústavu příštím rokem na 215·8 mil. kor., a stoupl emisemi dvou menších bank v r. 1916 na 218·8 mil. kor. Teprve r. 1917 provedlo i několik větších bank zvýšení kapitálu, čímž jeho úhrn stoupl na 255·8 mil. kor. V r. 1918 přikročily téměř všechny banky ku zvýšení kapitálu, který nyní činí úhrnem 409 mil. korun, z čehož arci jen 308 mil. kor. mělo podíl na dividendě za loňský rok. Proti roku 1915 jeví se tedy vzestup o 193 mil. kor., čili kapitál bank se téměř zdvojnásobil.

Německé banky v Rakousku v téže době zvýšily kapitál asi o 300 mil. kor. na 1300 mil. kor., takže české banky mají stále ještě sotva třetinu vlastních prostředků německých ústavů na území bývalého Předlitavska. Reservní fondy českých bank rostou rychleji jen opětovnými emisemi přidělováním docíleného ažia. Činily r. 1914 úhrnem 46·3 mil. kor., stouply r. 1917 (nehlídali se k ztrátové rezervě Zálož. úvěr. ústavu) na 57·4 mil. kor. a r. 1918 na 106·4 mil. kor. *) Kdežto poměr rezerv k akciovému kapitálu činil r. 1913 19·2 proc., stoupl do konce r. 1918 na 28·3 proc., cifra to již dosti příznivá.

Daleko větší převrat než u prostředků vlastních nastal u prostředků svěřených, u vkladů.

Číslice jsou tak význačné, že uvádíme je podrobně a to vklady na knížky se vklady na běžných účtech v jedné číslici (v mil. kor.):

	1914	1915	1916	1917	1918
Živnostenská	295	339	454	643	1567
Průmyslová	102	117	171	322	488
Praž. úvěrní	81	93	107	192	340
Sporobanka	101	104	120	141	351
Zálož. úvěr. ústav . .	59	35	32	37	37**)
Mor. agrární	34	54	129	151	418
Pozemková	22	29	34	48	138
Česká	22	16	18	28	76
Agrární	16	34	98	239	469
Mor.-slezská	10	11	12	29	29**)
Bohemia	7	7	9	16	16**)
Stavební	3	6	6	7	9
	752	845	1190	1853	3938

*) Některé banky uvádějí ažia z poslední emise již v položce rezerv, jiné ponechávají sčítování ažia až do příští bilance.

**) Používáme tu loňských číslic — letošní neměli jsme k dispozici.

Vzestup vkladů jest přímo překvapující, zvláště v posledním roce, kdy ovšem také vzestup oběhu bankovek byl nejostřejší a kdy také došlo pouze k vydání jedné válečné půjčky. Ovšem část vkladů jest čítána dvakrát, poněvadž banky menší ukládají peníze u bank větších, přes to však tyto cifry nejostřeji dokládají změny, které nastaly na trhu peněz vlivem známých způsobů financování války. Dodati třeba, že největší část vzestupu připadá na vklady na běžných účtech. Vklady na knížky stouply od r. 1914 do r. 1918 pouze z 276 mil. na 789 mil. kor.

Prostředky svěřené stoupaly ovšem rychleji než vlastní kapitál, a kdežto r. 1914 byl poměr vlastního kapitálu ku vkladům 1 : 2·8, činil poměr ten koncem r. 1918 — čítajíc při tom všechny provedené emise — 1 : 7·5. Teprve po chystaných emisích a po provedení dávky z majetku nastane opět mezi prostředky vlastními a svěřenými poměr normálnější.

Jaké byly možnosti uložení těchto stoupajících prostředků? Otázka, která zůstává významnou i pro posuzování situace po válečné. Kdo postihl podstatu hospodářského financování války, ví, že téměř všechna produktivní činnost byla věnována válce. Jen nepatrná část zbyla pro účely nové produkce. V normálních dobách má úvěr úkol usnadňovat pochod od suroviny až ke konsumu, od investice k výrobě a vedle toho ulehčovat a zprostředkovat tvoření národních úspor. Směnka, investiční úvěr, provozovací úvěr, emise komunálních a melioračních úpisů a akcií všeho druhu — to byly formy a nástroje úvěru, jež sloužily těmto potřebám. Za války byl tento úkol úvěru zatlačen do pozadí a banky tak — jako i jiné peněžní ústavy — neměly prostě možnosti normálního produktivního upotřebení svých prostředků. To třeba si přesně uvědomiti, aby se také střízlivě a spravedlivě posuzovala činnost českých bank za války. Všechno nové tvoření peněz, přechod ku vkladům a k cenným papírům — to vše sloužilo jen státním potřebám, tvořilo jen náhradu za spotřebovaný materiál (zvyšovanou arci stoupáním cen, tedy válečnými zisky), bylo slibem, že ten, kdo materiál dával, dostane kapitál později zpět. A ať se české banky bránily jakkoli, konečně přece šly i české vklady na tento účel.

Bilanční číslce českých bank, tak jak jsou uveřejňovány, nejsou tak specialisovány, aby mluvily v tom směru řečí zcela jasnou. Jen kdo zná poměry a cifry přesněji, může potvrditi tento závažný poznatek. Proto nelze o vývoji aktivních obchodů českých bank říci mnoho podrobností. Uvádíme tu úhrnné číslce aktiv dvanácti českých bank (v mil. kor.)

	1913	1914	1915	1916	1917	1918
směnky	264	253	204	142	93	223
dlužníci	608	509	605	957	1545	3174
cenné papíry	121	145	161	193	323	308

Zásoba směnek klesala ostře až do roku 1917 ze známých důvodů — směnka byla vytlačována bankovkou. Náhlé zvýšení v r. 1918 může se vysvětlovati pouze tím, že do zásoby směnek

zařadily banky i pokladní poukázky Rakousko-uherské banky — skutečných směnek bylo zajisté ještě méně, než před rokem. Položku dlužníků nelze specialisovati ani zhruba, poněvadž právě největší ústav neuvádí zvlášť ani přebytky u jiných bank uložené. Sečteme-li směnky a cenné papíry, vidíme jistou stálou cifru 350 až 400 mil. kor. Je pak přirozeno, že celé to ohromné zvýšení prostředků cizích i vlastních musí se projevit v položce dlužníků, která především skrývá v sobě to, čím české banky byly nuceny přispěti k financování války. Suma skutečně obchodních dlužníků sotva podstatně stoupla za války, a i kdybychom předpokládali značnější zvýšení nad stav let 1913 až 1915, přece by zbyla suma více než dvou miliard, jíž české banky byly účastny na problému likvidace válečných financí. K tomu pak přistupuje koncem r. 1918 položka hotovostí, které jindy hrají úlohu velmi podřízenou. Osm větších bank mělo úhrnem hotovostí 680 mil. kor., suma ohromná, o kterou zájem na problému likvidace se zvyšoval.

(Dokončení.)

Úprava vlastnictví k půdě.

Napsal prof. Dr. C. Horáček.

(Dokončení.)

Ještě praktičtější a časovější bude druhá otázka co do přiměřenosti a vhodnosti soukromého vlastnictví k půdě po stránce jeho rozsahu a velikosti. Důležitost této otázky vyplývá z toho, že velikost podniku zemědělského úzce souvisí s výměrou plochy, na které podnik tento jest provozován, následkem nezbytnosti půdy pro těžbu zemědělskou. Ovšem i tu různá úrodnost půdy může jevit odlišné účinky, nicméně nelze si představit velký podnik zemědělský provozovaný na malé výměře, jakož s druhé strany opět veliká rozsáhlost plochy vyžaduje zpravidla i provozování zemědělství ve velkém rozsahu. Má tedy způsob, jakým půda zemědělství věnovaná mezi vlastníky jest rozdělena, důležitý vliv na to, které druhy držebností v zemi převládají, zdali statky velké, či střední či drobné. Kategorie tyto dají se ovšem se zřetelem k různé úrodnosti jednotlivých krajín určití co do výměry lada přibližně, avšak se stanoviska hospodářského a sociálního vykazují skutečně tak zvláštní znaky, že lze zcela dobře rozeznávatí určité třídy velkostatkářů, rolníků, malých chalupníků a domkářů.

Spor druhdy o tom vedený, kterým podnikům zemědělským sluší dáti přednost, zda velkým či malým, nelze rozřešiti absolutně. Po stránce technicko-hospodářské mají velké podniky naproti malým jisté přednosti, jako možnost lepší dělby práce, užívání strojů, přístupnost a levnost úvěru a kapitálu, výhodnější organizaci nákupu a odbytu, vyšší technickou pokročilost, výhodnější zužitkování surovin v zemědělském průmyslu atd. Naproti